

Інформаційно-аналітична діяльність бібліотек як соціокомунікаційний феномен

***Олексій Кобелев,**
кандидат педагогічних наук,
докторант ХДАК*

Розглядається інформаційно-аналітична діяльність бібліотек як соціокомунікаційний феномен. Аналізуються існуючі підходи до неї. Обґрунтовується погляд на інформаційно-аналітичну діяльність як базовий елемент формування когнітивного потенціалу суспільства.

Складність і неоднозначність процесів, що відбуваються у світі, різноманіття й надмірність інформації, необхідність її відбору, відсутність достовірного знання є передумовами застосування інформаційно-аналітичної діяльності в повсякденному житті, вона стає важливою рисою сучасного суспільства. Тобто, суспільні процеси, вивчення яких необхідне для ефективного управління складними соціальними системами, пов'язані з аналізом такої кількості фактографічного матеріалу, що на певній стадії дослідження виникає необхідність застосування досконаліших способів стислого (концентрованого) вираження цього матеріалу. Звідси й все більше зближення методології суспільних і "точних" наук, все ширше застосування точних методів [16; 18]. Відомо, що головна мета інформаційно-аналітичної роботи полягає у видобуванні максимальної кількості релевантної інформації із даних [16] або, точніше, у виробництві нового знання на основі перероблення наявної інформації [20]. Саме необхідність пошуку існуючих зв'язків між окремими явищами обумовлює зростання ролі інформаційно-аналітичної діяльності (ІАД) як інструмента досліджень, вибору варіантів або прийняття рішення у різних галузях і, відповідно, посилення уваги дослідників до різних аспектів інформаційної аналітики (Г. Артамонов, Д. Блюменау, Г. Гордукалова, І. Давидова, В. Ільганасва І. Кузнецов, Ю. Курносів, П. Конотопов, В. Пархоменко, Е. Семеник, Г. Сілкова, Н. Сляднева, С. Терещенко та ін.).

Метою статті є аналіз деяких поглядів на ІАД та характеристики ІАД бібліотек як соціокомунікаційного феномену.

Сьогодні можна констатувати, що ІАД притаманна бібліотеці як з точки зору вирішення проблем підвищення ефективності управління окремою бібліотекою і бібліотечною галуззю в цілому, так і виконання свого завдання з обслуговування читачів. Все це зумовлює важливість дослідження ІАД бібліотек як складової нової соціально-комунікаційної реальності [8]. Однак, навіть термін "інформаційно-аналітична діяльність", що у вітчизняній літературі почав активно застосовуватися останнім часом, як зауважує Г. Сілкова [19], чітко не визначений. Це зумовлено тим, що ІАД тією чи іншою мірою, характерна для всіх галузей людської діяльності, проте вирізняється з них своїми цілями, завданнями, засобами та результатами. Крім того, слід враховувати і виникнення різних типів інформаційно-аналітичних служб [20] і, відповідно, різномірний склад їхніх співробітників. Так, можна виокремити дві великі групи аналітиків — тих, які мають досвід інформаційно-бібліотечної

діяльності, й тих, котрі прийшли до аналітики з усіх інших сфер науки та виробництва. Тому залежно від специфіки історико-культурного контексту своїх досліджень, науково-методологічних традицій тієї або іншої галузі, різні вчені й практики вкладають у розуміння феномену ІАД різний зміст.

Проведене Ю. Курносовим і П. Конотоповим [13] неформальне опитування співробітників різних аналітичних підрозділів виявило значне відхилення думок щодо аналітики та її сутності. Зокрема, аналітика розуміється як:

- методологічна основа процесу опрацювання інформації;
- методологія пізнання, що використовує для одержання нового знання як чітко наукові, так й інтуїтивні методи;
- сутнісне знання про процеси реального світу;
- засіб перетворення інтуїтивних подань у логічний, раціональний план мислення;
- форма наукового знання, застосовувана в процесах управління, насамперед — для вироблення управлінських рішень;
- сукупність методів, за допомогою яких можна виявляти прихований зміст у текстах та реальних соціально-політичних і економічних процесах;
- ядро науково-дослідної роботи;
- потужний шар інтелектуальної культури, використовуваний елітою будь-якого суспільства для управління соціумом;
- стисла назва інформаційно-аналітичної роботи;
- процес узагальнення й аналізу розрізнених, неповних і часто суперечливих даних про обстановку;
- процес систематизації змісту за допомогою схематизації, конструювання й моделювання сутнісних елементів і зв'язків;
- процес поділу об'єкта на складові частини й наступне синтетичне об'єднання їх у певну систему;
- принцип конструктивного спрощення для виявлення форм взаємодії елементів цілого й розкриття внутрішньої структури будь-якого об'єкта вивчення тощо.

Такий широкий спектр думок демонструє, який різний зміст може вкладатися в той самий термін. Частина цих визначень стосується не сутності, а функцій аналітики й форм її прояву. Таким чином, під поняттям "аналітика" фігурує цілий ряд утворень, які необхідно розрізняти й по-різному називати. Саме тому Ю. Курносовим і П. Конотоповим [13] аналітика розглядається як дисципліна, що поєднує три найважливіших компоненти: методологію інформаційно-аналітичної роботи, організаційне забезпечення цього процесу й технологічно-методологічне забезпечення розроблення та створення інструментальних засобів для її ведення. На основі цього надається таке її визначення: "Аналітика — це цілісна сукупність принципів методологічного, організаційного й технологічного забезпечення індивідуальної й колективної розумової діяльності, що дає змогу ефективно опрацьовувати інформацію з метою вдосконалення якості наявних і придбання нових знань, а також підготовки інформаційної бази для прийняття оптимальних управлінських рішень" [13, с. 28].

Але серед широких кіл фахівців-аналітиків досі найрозповсюдженіші визначення аналітики, пов'язані з її трактуванням або як процесу семантичного опрацювання даних, у результаті якого розрізнені дані перетворюються в закінчену інформаційну продукцію — аналітичний документ [9], або як галузі людської діяльності, покликаної забезпечити інформаційні потреби суспільства за допомогою аналітичних та інформаційних технологій, за рахунок перероблення вихідної інформації й одержання якісно нового знання [11; 14].

Серед бібліотечно-інформаційних фахівців також відсутня єдність щодо розуміння ІАД загалом і її чіткого визначення зокрема. Наприклад, Н. Сляднева зазначає, що

інформаційна аналітика займається виробництвом нового знання на основі перероблення наявної інформації з метою оптимізації прийняття рішень. Сучасна інформаційна аналітика — складна комплексна діяльність, що опирається як на природний інтелект, так і на комп'ютерні технології оперування інформаційними масивами, методи математичного моделювання процесів тощо. При цьому, інформаційна аналітика виконує насамперед завдання якісно-змістовного перетворення інформації, функціонально перетинаючись у цьому плані з науковою (виробництвом нового знання) й управлінською (розроблення варіантів рішень, сценаріїв) діяльністю [20].

Г. Сілкова [19] розглядає ІАД як особливий напрям інформаційної діяльності, пов'язаний з виявленням, опрацюванням, збереженням та розповсюдженням інформації переважно у сфері управлінської, політичної та економічної діяльності. Однак, сфера функціонування ІАД зумовила особливості результатів цієї діяльності, для створення яких застосовуються переважно аналітичні методики, що уможливають прогнозування проблемних ситуацій.

ІАД як перший рівень аналітики, що нині має сформовані ознаки інституалізації (теорію, предмет, організацію, кадри, наукові підходи та ін.), розглядається В. Ільганаєвою [6], яка пропонує розуміти аналітику як сферу діяльності, наскрізну для всіх сфер соціальної діяльності, притаманних суб'єкту на різних рівнях її організації — соціуму, колективу (групи), індивіда. "Аналітика — це засіб здобуття знань, оптимізації процесу мислення, його структурування, її перший необхідний етап — це інформаційний аналіз, як якісне опрацювання інформації (аналізу), другий — інформаційний синтез, як формування нового знання або якісне поліпшення того, що є в наявності (синтез)" [6, с. 113—114].

Такий досить широкий спектр поглядів на ІАД демонструє, наскільки різний зміст може вкладатися в той самий термін. На наш погляд, визначення та зміст цієї, особливо необхідної в сучасних умовах, діяльності розкриваються через розуміння складових "інформаційна" та "аналітична". Це певною мірою підтверджується, зокрема, тим, що "об'єднання інформаційних і аналітичних методів діяльності в один технологічний процес інформаційно-аналітичного забезпечення надає нам можливість визначити принципи інформаційної аналітики" [15, с. 110].

Звернемося до етимології слова "аналіз". Зазвичай термін "аналіз" розглядають у двох контекстах. Згідно першого погляду, термін "аналіз" у найзагальнішому значенні розуміється як процес уявного або фактичного розкладання цілого на складові частини. Аналіз відіграє важливу роль у пізнавальному процесі й здійснюється на всіх його рівнях. Логічний аналіз полягає в уявному розчленуванні досліджуваного об'єкта на складові частини і є методом одержання нових знань [23, с. 26]. При цьому, залежно від характеру досліджуваного об'єкта аналіз виступає в різних формах. Мета — пізнання частин як елементів складного цілого. У філософії аналіз розглядається у неподільній єдності із синтезом. Останній, на відміну від аналізу, є процесом об'єднання в єдине ціле частин, властивостей, відносин, виділених за допомогою аналізу. Ідучи від тотожного, істотного до розходження й різноманіття, він поєднує загальне й одиничне, єдність і різноманіття в живе конкретне ціле. Синтез доповнює аналіз і перебуває з ним у нерозривній єдності. Згідно другого погляду, аналіз містить у собі й процедури синтезу, у зв'язку із цим аналіз ототожнюють із дослідницькою діяльністю. Відомо, що аналітика має глибоке історичне коріння, беручи початок в працях Арістотеля.

За останні десятиліття аналітична діяльність, її методи та технічні засоби динамічно розвиваються, реагуючи на соціально-економічні, політичні та інші зміни в житті суспільства, складність і різноманітність, постійний ризик, накопичення нових знань та інформації. Але, якщо раніше термін "аналітика" застосовувався самостійно, то сьогодні в інформаційному суспільстві все частіше до нього додається слово "інформація" і він вживається вже як новий термін "інформаційно-аналітична діяльність". Все це змушує використовувати аналітичну діяльність для оцінки реальної ситуації, яка стає основою для прийняття рішень у різних галузях, у тому числі й бібліотечній.

Складова "інформаційний" означає ставлення до інформації, як до ресурсу, володіння всім арсеналом засобів одержання, передачі, нагромадження, зберігання, опрацювання й видачі інформації споживачу. Сьогодні загальносвізна стала теза про те, що без накопичення й умілого використання інформації неможливий науково-технічний і соціальний прогрес. Інформація є визначальним чинником розвитку міжнародної, економічної, технічної і наукової сфер людської діяльності. При цьому, звертає на себе увагу одна така властивість інформації: будучи акумульованою і опрацьованою з певних позицій, вона дає нові відомості, приводить до нових знань. Тому природно, що інформаційні ресурси, які є продуктом інтелектуальної діяльності найбільш кваліфікованої і творчо активної частини працездатного населення, в останні роки збільшуються особливо швидко, і саме інформаційна діяльність забезпечує радикальну інтенсифікацію суспільного виробництва на базі використання інформаційних технологій, вихід суспільства на передові рубежі за продуктивністю праці, широке впровадження автоматизованих виробництв, підвищення в праці творчого елемента, перехід до сучасних моделей діяльності і життя людей, що характеризуються, насамперед, високим рівнем інформаційно-організаційного комфорту, доступністю й ефективністю застосування величезних інформаційних багатств [10].

ІАД має давню історію та нерозривно пов'язана із процесом інтелектуального розвитку людства. Починаючи з античних часів, виникли певні категорії людей (керівники, вчені, інженери, педагоги, журналісти, лікарі, юристи та інші працівники розумової праці), для котрих процес перероблення знань став однією з найважливіших складових їхньої професійної діяльності, ефективність якої також значною мірою залежить від того, наскільки вдало існуючі в суспільстві засоби комунікації забезпечують їхню інформаційну діяльність. На початкових етапах розвитку науки і техніки багато допоміжних операцій (оформлення, збирання, аналітико-синтетичне опрацювання, збереження, пошук та розповсюдження повідомлень) працівники розумової праці виконували самостійно. Але поступово, з поширенням та ускладненням видів комунікацій, питома вага допоміжних операцій стала настільки значною в загальному балансі часу працівників розумової праці, що це почало негативно впливати на ефективність їхньої праці. Виникла необхідність виділення спочатку інформаційних, а пізніше — інформаційно-аналітичних фахівців, для яких виконання тих чи інших операцій щодо забезпечення функціонування соціальних комунікацій стає професією. Так з'явилися бібліотекарі, бібліографи, перекладачі, архіваріуси, редакційно-видавничі працівники, інформатори-аналітики, когнітологи та ін. [3; 5; 7; 10; 13; 15; 18; 20].

Як зазначає І. Давидова [5], бібліотечні працівники завжди утримували лідерство в організації інформації та знань. Починаючи з давнини (Олександрійська бібліотека), створювалися спеціальні "фонди зафіксованих знань", розроблялися прийоми полегшення доступу до них у вигляді класифікацій, каталогів, бібліографічних покажчиків, рефератів та інших пошукових посібників, зміст бібліотечних фондів описували відповідно до старанно розроблених моделей структури і взаємозв'язків між галузями знань і дисциплінами. Аналітична робота при цьому є [6] необхідною складовою цих напрямів бібліотечної діяльності.

Якісно новий етап у розвитку ІАД бібліотек розпочався з середини минулого століття і був пов'язаний із розвитком процесу девальвації родової функції бібліотечної діяльності на ґрунті низки загальносвітових тенденцій, насамперед інформатизації, глобалізації та формування пріоритетів сталого розвитку цивілізації [20]. Саме в цей період починається співіснування в суспільстві документального, інформаційного та когнітивного рівнів комунікативних стосунків, що, на думку В. Ільганаєвої, "у структурно-організаційному плані виражається в наявності документально-інформаційних та когнітивних структур системи соціальних комунікацій" [7, с. 59], а бібліотека із суто документально-комунікативної структури перетворюється на багаторівневу комунікативну, в якій традиційна документально-комунікативна діяльність виявляється як згасаюча діяльність [7].

Виходячи з цього, В. Ільганаєвою [6] було визначене місце інформаційної аналітики в структурі бібліотечної діяльності. Зокрема інформаційна аналітика в структурі останньої має три контури: I-й — рівень підготовки управлінських рішень у своїй сфері; II-й — узагальнення підходів до аналізу інформації, що циркулює в суспільстві на різних рівнях його функціонування, і створення інформаційно-аналітичних продуктів для використання в різних галузях; III-й — рівень опрацювання знань, який виявляється через нову організацію праці — аналітика, нові технології, нові продукти — практично є перехідним до іншої роботи і діяльності [6, с. 115].

Саме розповсюдження нових інформаційних технологій та їхнє проникнення в усі сфери людської діяльності визначає необхідність пошуку нового підходу до підготовки користувачів інформації. Сутність його полягає в переході до обов'язкового навчання споживачів методам роботи з інформацією і популяризації бібліотечно-бібліографічних знань, а також до цілеспрямованої підготовки користувачів інформації, які володіли методами багатоаспектної інформаційної діяльності, включаючи використання нових інформаційних технологій. І особливо важлива роль у цьому процесі належить бібліотеці. Мова йде про те, що бібліотеці за сучасних умов до процесу бібліотечного обслуговування (забезпечення), який давно застосовується, слід додати інформаційно-аналітичний принцип і прийти до інформаційно-аналітичного забезпечення, іншими словами — до ІАД.

Підхід до визначення сутності, напрямів та розуміння ІАД бібліотеки як соціокомунікаційного феномену має базуватися передусім на тому, що бібліотеки не лише можуть, а й повинні здійснювати інформаційно-аналітичну діяльність [4]. По-перше, вони — інтелектуальні центри цивілізації, що нагромадили значний досвід інформаційного аналізу. Бібліотекарі завжди були аналітиками при пошуку інформації. Саме вони мають найбільший досвід уточнення запитів читачів, часто змушуючи останніх усвідомити власні інформаційні потреби, навіть ті, що ще не сформовані. Окрім того, бібліотеки здавна займаються згортанням і систематизацією інформації.

По-друге, нині вони не бажають втратити свій статус центрів, що концентрують інформаційні ресурси, залишатися лише сховищами старих книг. Для цього важливо не обмежуватися своїм фондом, активно освоювати зовнішні джерела інформації.

По-третє, співробітники бібліотеки будуть змушені підвищувати інтелектуальний потенціал своєї професії. Високими темпами зростає частка інтелектуального капіталу в кожному продукті стосовно матеріальних витрат на його виробництво. Прихильники глибокої інтелектуалізації бібліотечної професії зосереджують свої зусилля на переході від інформації до передачі знання про об'єкт запиту, вважаючи такий перехід перспективним для професії в цілому. Тобто інформаційна аналітика розглядається як необхідний "інструмент" для підготовки компетентних відповідей на нетипові запити читачів [4, с. 27].

Загалом, наголошує І. Давидова [5, с. 226] "...сучасне інформаційно-бібліотечне виробництво ґрунтується на посиленні аналітичного компонента в обробці інформації, компонуванні отриманих даних і наданні інформаційних послуг, які базуються на когнітивних підходах". Це викликає перехідом до нової парадигми діяльності бібліотек [7], де нове інформаційне середовище потребує від співробітників бібліотеки не лише активізації дій, спрямованих на забезпечення вільної орієнтації споживачів у системі інформаційних продуктів і послуг, а й оволодіння роллю посередників у створенні нового знання, доставлянні інформації та знань, а також їхньому оцінюванні та підвищенні якості. Таким чином, ІАД може виступати як можливий напрям розвитку когнітивної функції бібліотеки, перетворюючи останню на все більш конкурентоспроможну на ринку інформаційних продуктів і послуг [5].

Можна констатувати, що необхідно розрізнити аналітику в її класичному варіанті та аналітику як дисципліну, що поєднує методологію інформаційно-аналітичної роботи, організаційне забезпечення процесу і техніко-технологічне забезпечення розроблення та створення інструментальних

засобів її реалізації, саме її складовою частиною є ІАД бібліотеки. Враховуючи тисячолітній досвід праці бібліотеки в системі документальних комунікацій центральним спрямуванням ІАД бібліотеки є вилучення із документалізованого потоку нової інформації її представлення та синтезування інформаційних моделей об'єктів або нового знання. Отримані результати "прийнятні до використання в циклі управління і в процесах формування поведінки об'єктів на різних рівнях їх системної або суспільної організації як при задоволенні суспільних потреб в інтелектуально-насиченій інформації (бізнесу, політики, науки, освіти), так і для управління суспільною інформацією в бібліотеках і через бібліотеку, а також у циклі управління бібліотечною системою як суспільним утворенням" [6, с. 115].

Все це надає можливість розглядати ІАД як базовий елемент формування когнітивного потенціалу суспільства. У цьому процесі беруть участь і бібліотеки, що формують документальну пам'ять суспільства, й інформаційні організації, які формують інформаційні ресурси суспільства, й аналітичні структури (інтелектуальні програми, веб-сайти). Перспективи подальших досліджень ІАД бібліотек як складової нової соціально-комунікаційної реальності зумовлені процесами інтелектуалізації суспільної діяльності, формуванням потреб прийняття рішень на різних рівнях суспільної організації буття людини, актуалізацією інформаційних ресурсів суспільства і підвищенням вимог до діяльності бібліотек як елемента інформаційної інфраструктури суспільства у динамічних умовах інформаційного суспільства.

Список використаної літератури

1. Артамонов Г. Т. Центры анализа информации / Г. Т. Артамонов, В. М. Чистяков // Итоги науки и техники. Сер. Информатика. — 1981. — Т. 6. — С. 5—159.
2. Блюменау Д. И. Информационный анализ/синтез для формирования вторичного потока документов / Д. И. Блюменау. — СПб.: Профессия. — 2002. — 240 с.
3. Блюменау Д. И. Информация и информационный сервис / Д. И. Блюменау. — Л.: Наука, 1989. — 190 с.
4. Гордукалова Г. Ф. Дорогу осилит идущий: зачем нужна рубрика информационный анализ? / Г. Ф. Гордукалова // Библ. дело. — 2003. — № 2. — С. 27—28.
5. Давидова І. О. Бібліотечне виробництво в інформаційному суспільстві / І. О. Давидова. — Х.: ХДАК, 2005. — 295 с.
6. Ільганаєва В. О. Аналітика в структурі бібліотечної діяльності / В. О. Ільганаєва // Вісник Харківської державної академії культури : зб. наук. пр. — Х., 2007. — Вип. 23. — С. 109—117.
7. Ільганаєва В. О. Бібліотечна освіта: нова парадигма розвитку / В. О. Ільганаєва ; Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. — К.: Ред. журн. "Бібл. вісн.", 1996. — 256 с.
8. Кобелев О. М. Інформаційно-аналітична діяльність бібліотек як складова нової соціально-комунікативної реальності: до постановки проблеми / О. М. Кобелев // Вісник Харківської державної академії культури : зб. наук. пр. — Х., 2008. — Вип. 23. — С. 77—84.
9. Кобелев О. М. Проблема визначення інформаційно-аналітичної діяльності / О. М. Кобелев // Соціальні комунікації : матеріали Міжнар. наук. конф., 26—27 лют. 2009 р., Харків. У 2 ч. Ч. 1 / Харк. держ. акад. культури. — Х., 2009. — С. 88—90.
10. Кобелев О. М. Соціальна інформатика : конспект лекцій / О. М. Кобелев. — Х.: ХДАК, 2007. — 79 с.
11. Кривобокова А. В. Інтернет-бізнес-аналітика — інформаційна технологія нового віку [Електронний ресурс] / А. В. Кривобокова // Соціально-інформаційні технології: проблема подвійного підчинення. Аналітико-прогностическіе дослідження: інформ.-аналит. електрон. журн. — 2001. — № 9. — Режим доступу: <http://www.fact.ru/www/arhiv9sl6.htm>. — Загл. с екрана.
12. Кузнецов І. Н. Учебник по информационно-аналитической работе / И. Н. Кузнецов. — М.: Яуза, 2001. — 320 с.
13. Курносів Ю. В. Аналітика, методологія, технологія і організація інформаційної аналітичної роботи / Ю. В. Курносів, П. Ю. Конотопов. — М.: РУСАКИ, 2004. — 512 с.
14. Онопрієнко В. І. Інформаційна аналітика в наукознавстві / В. І. Онопрієнко // Наука та наукознавство. — 2006. — № 4. — С. 40—50.
15. Пархоменко В. Д. Інформаційна аналітика у сфері науково-технічної діяльності : монографія / В. Д. Пархоменко, О. В. Пархоменко. — К.: УкрІНТЕІ, 2006. — 224 с.
16. Пушкаш Д. И. Информационно-аналитическая работа как процесс семантической обработки данных [Электронный ресурс] / Д. И. Пушкаш. — Режим доступа: tiara.narod.ru. — Загл. с экрана.

17. *Рейльян Я. Р.* Аналитическая основа принятия управленческих решений / Я. Р. Рейльян. — М. : Финансы и статистика, 1989. — 182 с.
18. *Семенюк Е. П.* Інформаційно-аналітична діяльність у структурі та механізмах соціальної практики / Е. П. Семенюк // Наук.-техн. інформ. — 2003. — № 2. — С. 42—44.
19. *Сілкова Г. В.* Інформаційно-аналітична діяльність як напрям інформаційної діяльності / Г. В. Сілкова // Вісн. Кн. палати. — 1999. — № 3. — С. 15—16.
20. *Сляднева Н. А.* Информационно-аналитическая деятельность: проблемы и перспективы / Н. А. Сляднева // Информационные ресурсы России. — 2001. — № 2. — С. 14—21.
21. *Терещенко С. С.* Центры информационного анализа, экспертизы, прогнозирования коммерческой деятельности: функции, технология, организационная структура, подготовка кадров / С. С. Терещенко // Науч. и техн. информ. Сер. 2. — 1991. — № 5. — С. 4—11.
22. *Тихомиров М. М.* Роль ситуационных центров в современном мире / М. М. Тихомиров // Информационные ресурсы России. — 1997. — № 4. — С. 56—59.
23. *Философский словарь* / под ред. И. Т. Фролова. — 7-е изд., перераб. и доп. — М. : Республика, 2001. — 719 с.